

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / І.О. Голубовська. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
2. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія / О.О. Селіванова. – К.; Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
3. Солодуб Ю.П. Сопоставительный анализ структуры лексического и фразеологического значений / Ю.П. Солодуб // Филологические науки. – 1997. – № 5. – С. 43–54.
4. Филлмор, Ч. Фреймы и семантика понимания. // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52 – 92.
5. Скрипник І. Ю. Ідеографічні характеристики соматичної фразеології англійської та української мов РОЗДІЛ VI. Фразеологія. 9. – Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2010. – С. 389 – 392.
6. Подсевалова Н.О. Соматизм «Face» и его составляющие в английской языковой картине мира [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук (10.02.04) - герм. языки / Н. О. Подсевалова ; Воронеж. гос. пед. ун-т; науч. рук. С.С.Беркнер. - Воронеж, 2010. – 23 с.

УДК 81'367.335

*Плоткіна М.Г.
(Полтава, Україна)*

РЕАЛІЗАЦІЯ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ ЯК БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО РЕЛЕВАНТНОГО СИТУАТИВНОГО КОНТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню функціональних характеристик складного речення в англійській мові. Аналіз цієї синтаксичної одиниці здійснюється із залученням постулатів теорії функціональної перспективи речення, розробленої Я. Фірбасом.

Ключові слова: *складне речення, функціональна перспектива речення, безпосередній релевантний ситуативний контекст, контекстуально залежний / незалежний елемент речення.*

Статья посвящена исследованию функциональных характеристик сложного предложения в английском языке. Анализ этой синтаксической единицы осуществляется с использованием основных постулатов теории функциональной перспективы предложения, разработанной Я. Фирбасом.

Ключевые слова: *сложное предложение, функциональная перспектива предложения, непосредственный релевантный ситуативный контекст, контекстуально зависимый / независимый элемент предложения.*

The article deals with investigation of the functional characteristics of composite sentence in English. The analysis of this syntactic unit is performed on the ground of the postulates of J. Firbas's theory of functional sentence perspective.

Key words: *composite sentence, functional sentence perspective, immediately relevant situational context, context-dependent / independent element of the sentence.*

Дослідження речення через призму теорії функціональної перспективи, запропонованої чеським лінгвістом Я. Фірбасом, розкриває нові горизонти для розвитку сучасної синтаксичної теорії. Попри існування значної кількості розвідок, присвячених актуалізації реченнєвих утворень (Ф.С. Бацевич, В.В. Богданов, В.Д. Івшин, А.В. Лепетюха, Н.В. Лешкова, Н.О. Меркулова, К. Lambrecht, R. Quirk та ін.), залишаються певні питання, що потребують висвітлення та осмислення. Саме царина складного речення виявляється, на наш погляд, невичерпним джерелом для подальших наукових пошуків.

Мета представленої статі полягає у репрезентації складного речення в англійській мові як релевантного ситуативного контексту. Вона передбачає послідовну реалізацію таких **конкретних завдань**:

- представити концепцію релевантного ситуативного контексту Я. Фірбаса;
- здійснити аналіз зазначених синтаксичних одиниць з позицій теорії функціональної перспективи речення;
- визначити елементи складного речення як релевантного ситуативного контексту та їх особливості.

Дослідження здійснено на матеріалі творів доби Регентства, а саме романів Дж. Остін “Sense and Sensibility”, “Pride and Prejudice”, “Emma” та “Persuasion”.

Я. Фірбас розглядає комунікативну перспективу речення як триаду компонентів: теми – про що йдеться у повідомленні (англ. theme, aboutness, Th), та нетеми (англ. non-theme), яка, у свою чергу, є поєднанням перехідного елемента (англ. transition element, Tr) і власне теми (англ. rheme proper, RhPr) та є кінцевим пунктом комунікації, у напрямі котрого відбувається розгортання функціональної перспективи речення (далі – FSP). FSP є співвідносною з комунікативною інтенцією автора. Остання направлена на відкриття мети комунікації. Комбінація “aboutness + мета комунікації” закодована мовцем та має бути декодована слухачем [1: 74].

Розвиток комунікації, тобто розгортання FSP, відбувається від елементів з мінімальним ступенем комунікативного динамізму (англ. communicative dynamism, CD) (теми) до елементів з максимальним ступенем комунікативного динамізму (далі CD) (нетеми), який є “інформативною цінністю”, “важливістю” повідомлення. Нетематичний елемент має такий вигляд: власне перехідний елемент (англ. transitional proper element) + елемент, орієнтований на нього (англ. transition proper oriented part), + остаточна частина перехідного елемента (англ. rest of transition) + рема за винятком власне теми (англ. rheme to the exclusion of rheme proper) + власне рема (англ. rheme proper) [1: 72]. Жодне з понять не є позиційно зв’язаним (англ. position bound). Вони відносяться до інтерпретаційного аранжування, що може збігатися / не збігатися з аранжуванням лінійним.

Визначення функціональної перспективи речення має безпосередній зв’язок із поняттям контексту як завершеного в смислового відношенні відрізка письмової мови (тексту), що дає можливість точно встановити значення окремого слова або речення,

котре до нього входить [2: 302]. Можливим також є тлумачення цього поняття як семантико-граматичної й комунікативної єдності певного текстового елемента (слова, висловлення, періоду) із текстовим і ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елемента [3: 251 – 252].

Лінгвісти говорять про контекст як умови вживання мовної одиниці в мовленні. У широкому смислі це поняття отожднюють із “ситуацією мовленнєвого спілкування” [2: 302].

Наступність у змісті окремих речень спостерігається в контексті: дане речення, розкриваючи комунікативне завдання попереднього речення, одночасно ставить комунікативне завдання для наступного [4: 31]. Складне речення, на відміну від простого, містить щонайменше два компоненти, які побудовані на зразок того чи іншого простого речення. Воно являє собою певну послідовність простих речень, перебудованих різними способами. Специфіка цього реченнєвого утворення полягає у його контекстній природі: складне речення є контекстом по відношенню до самого себе, точніше до своєї частини [5: 150-151]. Довжина складних речень, як, наприклад, у романах доби Регентства, та їх надзвичайно розгалужена система підрядних клауз дозволяють цілком обґрунтовано твердити, що складне речення може слугувати безпосереднім релевантним ситуативним контекстом (термін Я. Фірбаса).

Такий контекст та відновленість / невідновленість інформації у його межах відіграють важливу роль у визначенні FSP, тому потрібно зупинитися на цих поняттях докладніше. Ми, услід за Я. Фірбасом, виділяємо безпосередній релевантний ситуативний контекст (англ. *immediately relevant situational context*) та вербальний контекст (англ. *verbal context*), що є безпосередніми складниками загального ситуативного контексту, супроводом котрого виступає контекст емпіричний. Останні є частиною спільних знань та досвіду співрозмовників, які гармонійно вплетені в контекст загальнолюдських знань та досвіду [1: 23].

Безпосередня релевантність (англ. *immediate relevance*) контексту оцінюється за його відношенням до моменту (точки) продукування речення в потоці комунікації та відділяє вже накопичену інформацію від тієї, що буде акумульована в подальшому. Межі безпосереднього релевантного ситуативного контексту можуть бути звужені до декількох або навіть одного складного речення, клаузи та навіть напівклаузи (англ. *semiclauses*), що є складовою частиною останньої. Площиною безпосереднього релевантного ситуативного контексту, який слугує дистрибутивним полем реалізації комунікативного динамізму (англ. *distributional field, DF*), у нашому дослідженні виступає складне речення та його клаузи. Таке поле, у свою чергу, є ієрархічною системою, що передбачає існування певних взаємопідпорядкованих рівнів (англ. *distributional subfields, DS*). У нашій розвідці DF дорівнює складному реченню (в окремих випадках декільком реченням або ССЦ), а DS відповідають його клаузам (або реченням).

Як мовленнєві акти, речення взагалі та складне речення зокрема, орієнтовані на вираження інформації двох типів: 1) такої, що несе знання, спільне для співрозмовників, але вважається невідомою та невідновленою (англ. *irretrievable information*) у межах безпосереднього релевантного ситуативного контексту (1), та 2) такої, що несе знання, спільне для співрозмовників, але цілком відновленої (англ. *retrievable information*) у межах безпосереднього релевантного ситуативного контексту (2):

(1) *The young ladies arrived, their appearance was by no means ungentle or unfashionable* (S/S: 115).

(2) *During dinner, Mr. Bennet scarcely spoke at all; but when the servants were withdrawn, he thought in time to have some conversation with his guest, and therefore started a subject, in which he expected him to shine, by observing that he seemed very fortunate in his patroness* (P/P: 54).

Відповідно інформація першого типу є контекстуально незалежною (англ. context-independent information), а другого – контекстуально залежною (англ. context-dependent information). Якщо елемент уперше згаданий у тексті, то незалежно від позиції він є носієм невідновленої в межах даного безпосереднього релевантного ситуативного контексту інформації. Так, наприклад, речення (3), у якому авторка розповідає про одного із головних героїв роману “Sense and Sensibility” містера Генрі Дешвуда:

(3) *By a former marriage, Mr. Henry Dashwood had one son; by his present lady, three daughters* (S/S: 1).

Виділені елементи є носіями контекстуально незалежної інформації, яка не може бути відновлена з безпосереднього релевантного ситуативного контексту: в романі вперше згадується про дітей містера Генрі.

На відміну від слухача, читач має змогу перечитати написаний текст / уривок тексту та витратити певний час на його інтерпретацію. Розглянемо речення, які відкривають розділи романів “Sense and Sensibility” (4) та “Emma” (5):

(4) 1) [*From a night of more sleep than she had expected* (Th)], 2) [*Marianne* (Th) *awoke the next morning to the same consciousness of misery, in which she had closed her eyes*] (S/S: 194).

(5) *They had a very fine day for Box Hill; and all the other outward circumstances of arrangement, accommodation, and punctuality, were in favour of a pleasant party* (E: 277).

Саме той факт, що речення виконують інтродуктивну функцію, дозволяє говорити про контекстуальну незалежність теми кожного з них. Клауза *From a night of more sleep than she had expected* виявляється залежним елементом у реченні, оскільки займає в ньому ініціальну позицію. Темою всього речення, на наш погляд, є іменник *Marianne*, який вводить речення до комунікації, тому його позиція є комунікативно незалежною. У цьому випадку за інформативною значущістю йому поступається навіть дієслово. Тема клаузи виражена займенником *she*, референтом якого є *Marianne*, тобто антецедент передую референту. Це дозволяє нам зробити висновок про можливість постпозиції безпосереднього релевантного ситуативного контексту.

Безпосередній релевантний ситуативний контекст, яким є складне речення, може бути уплетений у ширший, яким є ССЦ. Прикладом цього може слугувати уривок (6) із роману “Emma”. Він виявляється цікавим з огляду на те, що до його складу входять два ССЦ, першим елементом яких є займенник *they*.

(6) *They had a very fine day for Box Hill; and all the other outward circumstances of arrangement, accommodation, and punctuality, were in favour of a pleasant party. Mr Weston directed the whole, officiating safely between Hartfield and the vicarage, and every body was in good time. Emma and Harriet went together; Miss Bates and her niece, with the Eltons; the gentlemen on horseback. Mrs Weston remained with Mr Woodhouse. Nothing was wanting but to happy when they got there. Seven miles were traveled in expectation of enjoyment, and every*

body had a burst of admiration on first arriving; but in general amount of the day there was deficiency. There was languor, a want of spirits, a want of union, which could not be got over. *They separated too much into parties. The Eltons walked together; Mr Knightley took charge of Miss Bates and Jane; and Emma and Harriet belonged to Frank Churchill. And Mr Weston tried, in vain, to make them harmonize better* (E: 277).

Синтаксична побудова, а саме ССЦ, яка є частиною зазначеного уривку (6), на функціональному рівні може бути презентована у такий спосіб:

DS 1 [*They had a very fine day for Box Hill; and all the other outward circumstances of arrangement, accommodation, and punctuality, were in favour of a pleasant party*]. DS 2 [*Mr Weston directed the whole, officiating safely between Hartfield and the vicarage, and every body was in good time*]. DS 3 [*Emma and Harriet went together; Miss Bates and her niece, with the Eltons; the gentlemen on horseback. Mrs Weston remained with Mr Woodhouse*].

Як дистрибутивне поле для реалізації CD виступає безпосередній релевантний ситуативний контекст. Таке поле, у свою чергу, є ієрархічною системою, що передбачає існування певних взаємопідпорядкованих рівнів.

У DS 1 займенник *they* завдяки ініціальній позиції є комунікативно незалежним елементом. Його референтами є тематичні та рематичні елементи, що входять до складу DS 2 та DS 3: *Mr Weston* (Th), *every body* (Th), *Emma and Harriet* (Th), *Miss Bates and her niece, with the Eltons* (Th), *the gentlemen on horseback Mrs Weston* (Th), *with Mr Woodhouse* (Rh). Таким чином, безпосереднім релевантним ситуативним контекстом, у межах якого може бути відновлена інформація про героїв, яких Дж. Остін уводить у розповідь як *they*, слугують речення у ССЦ, які забезпечують розкриття теми.

Друге ССЦ представленого уривку (6) також починається із займенника *they*. Він, по-перше, сприяє його зв'язності завдяки співвіднесенню з темами попередніх речень *every body* та *they*, а по-друге, його референти належать до DS, які займають постпозицію по відношенню до антецедента. Отже, інформація може бути відновлена не тільки з DS безпосереднього релевантного ситуативного контексту у препозиції, як у переважній більшості випадків, а й із DS, що розташовуються у постпозиції.

Носії інформації, відновлюваної в межах безпосереднього релевантного ситуативного контексту, є контекстуально залежними елементами речення (англ. context-dependent elements), а носії інформації, відновлення якої неможливе в межах безпосереднього релевантного ситуативного контексту, отримують статус контекстуально незалежних елементів (англ. context-independent elements). Залежність від контексту пов'язана з наявністю інформації та / або референта (англ. givenness) у безпосередньому релевантному ситуативному контексті. Висунута теза може бути підтверджена таким прикладом:

(7) *Elinor* (B, Th) *now* (TrPr) *found* (+, TrPr; Q, Tr) *the difference* (Sp, RhPr) *between the expectation of unpleasant event, however certain in the mind may be told to consider it* (Set, Th), *and certainty itself* (Sp, RhPr) (S/S: 349).

Elinor – ім'я героїні роману “Sense and Sensibility” – початковий елемент складного речення, який виконує подвійну інтродуктивну функцію: з одного боку, він розпочинає новий розділ книги, з іншого – вводить саме речення до комунікації. Навіть таке розташування даного елемента не змінює його статусу на цьому рівні. Він характеризується відсутністю новизни, оскільки персонаж уже є відомим читачеві з попередньої розповіді, тому за цієї умови лише слугує засобом уведення нового знання, носіями якого є *the*

difference between the expectation of unpleasant even та certainty itself. Таким чином, інформація, відома комунікантам, пов'язана з контекстуально залежним елементом речення, який у цьому випадку становить відправний пункт повідомлення. У зв'язку з цим підкреслимо контекстуальну залежність теми як її характерну ознаку.

У тексті роману “Sense and Sensibility” за реченням (7) безпосередньо йде речення (8):

(8) *She (B, d, Th) now (TrPro) found (+, TrPr, Q, Rh), that in spite of herself, she had always admitted a hope, while Edward remained single, that something would occur to prevent his marrying Lucy; that some resolution of his own, some mediation of friends, or some eligible opportunity of establishment for the lady would arise to assist the happiness of all (Sp, RhPr) (S/S: 349).*

Воно є продовженням розповіді авторки про Елінор, яка є головною дійовою особою літературного твору. Особовий займенник *she* вказує на присутність референта, інформація про якого відома учасникам комунікації та може бути відновлена в межах безпосереднього релевантного ситуативного контексту. Отже, цей елемент визначимо як контекстуально залежний.

Оскільки імена інших героїв, Едварда та Люсії, входять до складу елемента речення, що займає фінальну позицію, тобто позицію теми, та виконує функцію деталізації (Sp), їх можна охарактеризувати як контекстуально незалежні. Навіть у ході подальшого тема-рематичного розподілу компоненту (Sp, RhPr) FSP даного речення їх позиції залишаються незмінними та зберігають свою незалежність від безпосереднього релевантного ситуативного контексту, тобто речення (8). Таким чином, рематичний компонент складного речення завжди контекстуально незалежний, оскільки, за визначенням, він є носієм нового.

Контекстуально незалежним, наприклад, може бути елемент, що виражає тему речення (на синтаксичному рівні він є підметом), у випадку, коли він відкриває роман (9), як, наприклад, у романі Дж. Остін “Persuasion”, або вперше вводиться автором у його сюжет, як у романі “Emma” (9):

(9) *Sir Walter Elliot, of Kellynch Hall, in Somersetshire, was a man, who, for his own amusement, never took up any book but the Baronetage; there he found occupation for an idle hour, and consolation in a distressed one; there his faculties were roused into admiration and respect by contemplating the limited remnant of the earliest patents; there any unwelcome sensations arising from domestic affair changed naturally into pity and contempt as he turned over the almost endless creations of the last century; and there, if every other leaf was powerless, he could read his own history with an interest which never failed (P: 1).*

(10) *Her mother had died too long ago for her to have more than an indistinct remembrance of her caresses, and her place had been supplied by an excellent woman as governess, who had fallen little short of a mother in affection (E: 1).*

Отже, складне речення може функціонувати як релевантний ситуативний контекст, можливість чого забезпечується насамперед внутрішніми ресурсами самої синтаксичної одиниці. Вона є сукупністю функціональних елементів. Залежність / незалежність елементів релевантного ситуативного контексту безпосередньо пов'язана з можливістю відновлення тієї інформації, носіями якої вони є, безпосередньо в його межах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Firbas J. Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication. – Cambridge, NY., Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo: Cambridge University Press, 2006. – 239 p.
2. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М.: Астрель. АСТ, 2001. – 624 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.
4. Распопов И. П. Актуальное членение предложения (на материале простого повествования преимущественно в монологической речи) / Игорь Павлович Распопов. – Уфа, 1961. – 163 с.
5. Левицкий Ю. А. Основы теории синтаксиса: [учеб. пособ. по спецкурсу] / Юрий Анатольевич Левицкий. – Пермь: Пермский гос. педагогический ун-т, 2001. – 236 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

- E – Austen Jane. Emma. – London: Penguin Books, 1994. – 367 p.
P – Austen Jane. Persuasion. – London: Penguin Books, 1994. – 254 p.
P/P – Austen Jane. Pride and Prejudice. – London: Penguin Books, 1994. – 299 p.
S/S – Austen Jane. Sense and Sensibility. – London: Penguin Books, 1994. – 374 p.